

The image is a composite background. The upper portion shows a sunset over the Golden Gate Bridge, with the sun low on the horizon and the bridge's towers and cables visible against the orange and yellow sky. The lower portion shows the Stonehenge monument on a grassy field. The title 'هستمه گن هلدہ کوپ' is written in a stylized, outlined font across the middle of the image.

هستمه گن هلدہ کوپ

شینجیاک حالق باسپاسی

图书在版编目 (CIP) 数据

天下奇闻多:哈萨克文/哈力别克·努尔合扎尔 编.
— 乌鲁木齐:新疆人民出版社,1990.4 (2009.5 重印)
ISBN 978 — 7 — 228 — 01452 — 1

I. 天… II. 哈… III. 故事 — 作品集 — 世界 — 哈萨克语
(中国少数民族语言) IV. I18

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2009) 第 066443 号

责任编辑:买尔汗

封面设计:夏提克

بۇ كىتابنىڭ تەييارلىغۇچىسى: ھالىبېك نۇرھەجەزىل
قاپلىق: شامىيە

天下奇闻多 (哈萨克文)

哈力别克·努尔合扎尔 编

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码:830001)

新疆新华书店发行

乌鲁木齐八家户彩印有限公司印刷

787×1092 毫米 32 开本 6.75 印张

1990 年 4 月第 1 版 2009 年 5 月第 2 次印刷

印数:1001—4000

ISBN 978—7—228—01452—1 定价:12.00 元

جاۋاپتى رەداكتورى: مەيرقان زاكارىيا ۋلى
مۇقاباسن جوبالاعان: شاتتىق اغسا

هستمه گەن ەلدە كوپ

*

شىنجياڭ خالىق باسپاسى باستردى
(ۋرمجى قالاسى، وڭتۇستىك ازاتتىق كوشەسى، 348 - اۋلا)
شىنجياڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەننەن تاراتىلدى
ۋرمجى باجياخۇ تۇستى باسپا شەكتى سەرىكتىگىندە باسلىدى
فورمات 1/32، 787×1092، 6.75 باسپا تاباق

1990 - جىل، ۋساۋىر، 1 - باسپاسى

2009 - جىل، مامىر، 2 - باسلىۋى

تيراجى: 4000 — 1001

ISBN 978 — 7 — 228 — 01452 — 1

باعاسى: 12.00 يۋان

مىقتاپ جاسىرغانىمەن، سولاردىڭ بىشىدە زەرتتەۋگە،
تۇسىندىرۋەگە، تانىپ بىلۋەگە بولمايتىن ەشېر جۇمباق
جوق.

بالالار، «ەستىمەگەن ەلدە كۆپ» دەگەن اتيەن
وزدەرىڭىزگە ۇسىنىپ وتىرعان وسى كىتاپقا دۇنيە
جۇزىندەگى نە قىلى، «عاجايىپ» «الاماتتار» اجىناپ
ەنگىزىلدى، ەپىراق، بۇل سول «عاجايىپ» «الاماتتاردىڭ»
شاعىن ەبىر بولەگى عانا. نىستە ب پىما، رىقەل رىقەل
«الامات» اتاۋلىنىڭ بارلىعى جۇرتتى قاتتى
قىزىقتىرادى. ادامدار ونىڭ سىرىن بىلگىسى كەلەدى.
مىنە، وسى سىردى اشاتىن تەك عىلىم! «عاجايىپتار»،
«الامات قۇبىلىستار» ادامدى قاشان دا ەلىكتىرمەي
قويمىدى! جۇمباق سىرلارىمەن، شىكى مانىمەن
قىزىقتىرادى، ولاردىڭ سىرتقى كورىنىسىنە، قۇدىرەتتى
كۇشىنە قايران قالاسىز! غاەت مىنەل رىقتى قىلىپ تىسلىپتە
لىپتە وسى كىتاپتاغى ۇلكەندى - كىشىلى كۆپ
«عاجايىپتاردىڭ» ەبىرتالاينىڭ شەشۋى تابىلعان، ەندى ەبىر
بولگىنىڭ شەشۋى تابىلعان جوق. ولار ەلى دە سىرلى.
ونىڭ زەرتتەۋشىسى، ارينە، باسقا ەمەس، سىزدەر -
بالالار! رىقەل رىقەل رىقەل رىقەل رىقەل رىقەل رىقەل رىقەل
عىلىم ۇشىن ەكى دۇنيە جوق، ماڭگى قوزعالىستاعى
ماتەريا عانا بار. تايىعاتتا ۇز شەڭبەرىنەن تىس - ماتەريادان
تىس ەشتەڭە جوق. بەلگىلى ەبىر قۇبىلىس ادامعا قانشا
جۇمباق، تاڭعاجايىپ سىرلى، بىردەن قاراعاندا تۇسىنىكسىز
بولىپ كورىنگەنىمەن، ونىڭ تابيعي ەمانى مەن زاڭدى
سىپاتى بار. تابيعي ەمانى بولاتىن سەبەبى - ول

جاراتلىستىڭ دامۇناتۇغان؛ زاڭدى بولاتىن سەبەبى —
ونىڭ وزگە قۇبلىستارمەن بەلگىلى بايلانسى بار.
سەبەپتەرى مەن ناتىجەسى بار.

ئىلىم اتاۋلىنىڭ ەڭ قىزىعاتىنى — جۇمباق
قۇبلىستار، ەبىز بىلمەۋدەن بىلۋىگە قاراي وسى جۇمباق
ارقىلى جول تارتامىز.

بالالار، «بىلەكتى ەبىردى جىعادى، ەبىلىمدى مىڭدى
جىعادى» دەيدى خالىق. ەبىزدىڭ زامانىمىزدا «ەبىلىم —
كۇش» دەگەن ەسوز ەتپىتى دە قۇدىرەت تاۋىپ وتىر! ەبىلىم
زامانىمىزداى ادامداردى بۇرىنعدان ولشەۋسىز كۇشتى،
قۇدىرەتتى ەتتى، ول شىن مانىندەگى الپقا اينالدى!

ەبىز اينالاداى دۇنىەگە وسىزامانعى عىلىمنىڭ بىىك
دەڭگەيىنەن ۇڭىلە قارايتىن بولساق، عاجايىپ
قۇبلىستاردىڭ ەمانىن ايقىن كورە الامىز. الايدا، جاۋاپ
نزدەيتىن سۇراۋلار تاۋسىلمايدى، تۋا بەرەدى. ول ەبىزدى
بارعان سايمىن وزىنە باۋراپ، قىزىقتىرا بەرەدى، قىزىقتىرا
بەرمەك!

مازمۇنى

- 1 ھېكمەتتى ئادامدار
- 79 ھايۋاناتتار الەمىندە
- 151 تايىجات دۇنيەسىندە

كەسلگەن، سوندا دا قايتا ءوسپ شىققان. كەسكەندە
اۋىرسىنايدى ەكەن. 1978 - جىلى توبەسىنە تاغى ءبىر
ءمۇيز شىققان. ونىڭ ۇزىندىغى ءبىر سانتىمەتر.

زەرتتەۋگە قاراعاندا، ادام دەنەسىنە ءمۇيز شىغۇ —
تەرنىڭ بارىنشا مۇيزگەكتەن ۇ اۋرۇى كورىنەدى.

قانى قارا ادام

جاپونيانىڭ يانشۇ اۋدانىدا قانى قارا قوڭىر ءبىر ادام
بار. بلای قاراعاندا ونىڭ ادەتتەگى ادامنان ايرماسى جوق،
دەنساۋلىغى دا اسا چاقسى. ەگەر، جارالانباغان بولسا، ول
ءوزىنىڭ قانى قارا قوڭىر ەكەنن بىلمەگەن بولار ەدى.

مەتال شىعاراتىن ادام

يۇگوسلاۋيانىڭ بەلگراد قالاسىندا ءبىر جاس ايەل 1972 -

جىلدا بىر دەنەسىندەگى يىنە شانىسلاتىن ۇياشقىقتان
اندا - ساندا مەتال تۇيرشىگىن شىعارىپ تۇرادى ەكەن.

شىعاراتىن ۋاقتى، كوپىنەسە، جەر سىلىكىنەردەن نەمەسە
باسقا تابىغى ايات تۇيلاردان 4 كۇن ىلگەرى بولادى ەكەن.

ول شىعارعان مەتال تۇيرشىگى رەتتى، نەگەمەتريالىق
فورمادا بولادى، تۇيرىق، ۇلكەن - كىشىلىگى بىردەي

مەس. لابوراتورىيادا تەكسەرگەندە، تۇيرىشك قۇرامىندا
كرەمنى، مارگانەتس جانە كۇمىس، ت.ب. بار ەكەن.

سیت ۋیلۇنىڭ كۆزى ادەتتەكى ادامداردىڭ كوزىنىنەن 20 ەسە
ۋەتكر، 1600 مەترا ارالقتاعى ادامدى انىق تانى «الادى»
رەلىقلىق رەي رەغەشتەپ رەساي رەلىقلىق رەي

تسى ەڭ مىقتى ادام

۱۷۱۱ نەلىسە پەج

بەلىستىڭ يو. ماشەسى دۇنيە جۇزىندە تسى ەڭ مىقتى
ادام دەپ ايتىلغان. ول ەبىر جولى كوپەنگاگەندە 140 توننا
اۋىرلىقتاعى ۋاگوندى تىسىمەن قوزعالتقان، ۋاگوندى بولات
رەلىستىڭ ۇستىندە 15 سانتىمەتر جەرگە سۇيرەگەن.

I نىبال رەلىستىڭ لىلتا. نەلىسە پەج «نەلىسە رەلىسە
II نەلىسە پەج نەلىسە پەج»
الادى رەلىسە پەج نەلىسە پەج (1361 - 1400)

بىنگالىدا شىكومارداس دەگەن ەبىر ادامنىڭ التى قارنى
بار. ول ەر كۈنى 80 كىلوگرام مولشەرىندە تاماق جەيدى.
مۇنىڭ 15 كىلوگرامى بولكە، ەكى كىلوگرامى قىشى مايى
جانە قىرۋار كوكتات - جەمسى، بۇعان قوسا 15 لىتر سىير
سۇتىن، 30 لىتر سۇ جانە ەبىر شەلك شاي شەدى.
دۇنيەدە مەشكەي ادام ەسەپتەلەدى.

رەلىسە پەج نەلىسە پەج ۱۷۱۱. نەلىسە پەج نەلىسە پەج
رەلىسە پەج نەلىسە پەج 8 نەلىسە پەج نەلىسە پەج
رەلىسە پەج نەلىسە پەج «تۇيە قۇس» ادام

افرىكانىڭ زىمبابۋەيندا «تۇيە قۇس ادام» دەپ اتالاتىن
ناسىلدەگىلەر بار. ولاردىڭ باقايشىعى ەكەۋ عانا بولادى.
ەبىراق، بۇل ولاردىڭ ەڭبەك سىستەۋىنە جانە قالىپتى
تۇرمىسىنا وزگەشە نىقالى جوق. ولار: «جول جۇرگەنگە
كەلگەندە بەس باقايلار بىزدەن ارتىق مەس» دەپ

ماقتانادى. قوس باقاي تۇقىم قۇالايدى، الايدا، بىرى «بىر تۇستى» دە دەمەس، بىر بىر ۋىدەگى ادامداردىڭ بىرنەشەۋى قوس باقايلى بولسا، بىرنەشەۋى بەس باقايلى.

۱۷۱۱ رىقىمە شاھ رىست

كوپ جاساعان ادام

رىقىمە شاھ رىست ۹ مەنەزجە خىنە، رىسقىلە، مەنەزجە خىنە

لەنە انگليادان ۱۷۱۱ كوپ جاساعان ادام — توماس كاين. انگليانىڭ قاسيەتتى لامۇناديس شۇلاندىش مۇناستىرنىڭ تر كەۋۋورنىنداعى ەستەلىكتە، «ەر، توماس كاين 1381 - جىلى تۇلغان» دەپ جازىلغان. انگليا پانشاسى سالىد II (1367 - 1400) يىلىك جۇرگىزگەن كەزدە ۱2 پاتشالىقتى جولغا سالىپتى. 1588 - جىلى ەليزاۋەتا ارالىندا قايتىس بولغان. سول جىلى ۱۷۰7 جاستا ەكەن.

ۋىلگەلىم ۋاكلى دەگەن تاغى بىر ادام انگليانىڭ سارپوگىپونارىنداعى قاسيەتتى اندەرلو شىركەۋىنىڭ تىزىمىدىكىندە كەم دەگەندە 124 جاس جاساعان دەلىنگەن. 1590 - جىلى يديسار دىنى قوعامى شوقىندىرعان كەزدە وعان ات قويغان. 1714 - جىلى 28 - قاراشا كۈنى دەباستونغا جەرلەندى. ۱۷۰۷ ۋوزومىرىندە 8 پاتشالىقتى جولغا سالىپتى.

لەنە كامپىن ماري دەگەن ايىل 127 جاسىندا 1776 - جىلى قايتىس بولادى. ۱۷۹2 جاسىندا كۈيەۋىنەن شىعپ، ۋۇشىنى ەرگە تىگەن. تىس قاسيەتلىك ۋاكلى، ۱۷۱۱ رىقىمە شاھ رىست

۱۷۱۱ رىقىمە شاھ رىست ۹ مەنەزجە خىنە، رىسقىلە، مەنەزجە خىنە

ناملە - ۱۹۱۱ ۱۹۱۱ ۱۹۱۱، تالان نىيا لىجىڭ
۱۹۱۱ ۱۹۱۱ ۱۹۱۱، تالان نىيا لىجىڭ
نەكەلەنگەندە رەنە بەس جىل بولغان يۆكۈن
باراۋىن مەن انكىنسون دەگەن ەرىلى - زايىپتى ەكى ادام بار
كەن. 1983 - جىلى انكىنسون ۋېر قىز تاباتى. كەيىن
ەرىلى - زايىپتى ەكەۋنىڭ دەنەلەرىندە باسقاشا سەزىنىس
تۇلادى دا، لوندون اۋرۇحاناسىنا تەكسەرلەدى. اقىرى،
ەكەۋنى دە ۋېراتسىا جاسالادى. ۋېراتسىيادان كەيىن،
ەكەۋنىڭ دە جىنىسى وزگەرپ، ەرى ايەل، ايەلى ەركەك
بولادى. يۆكۈن باراۋىن اتىن كايىتى دەپ، انكىنسون اتىن
كارىتوۋ دەپ وزگەرتىپ، ەرىلى - زايىپتىلىق تۇرمىستارىن
قايتا باستايدى. لىكەن ەرىلىگى - ۋولار ۋولسى سەبەپتەن
كاسپىتەرىنەن ايرىلادى. نەكەلەنگەندە ەكەۋنى دەپ
نەكەلەنگەندە ەكەۋنى دەپ نەكەلەنگەندە ەكەۋنى دەپ
نەكەلەنگەندە ەكەۋنى دەپ نەكەلەنگەندە ەكەۋنى دەپ

سوۋەت وداعىندا ۱۹۵۳ - جىلى ۳۵ جاستاى ناچدا
لەبەدەن دەگەن ايەل قىزمەت ۇستىندە وتىرىپ ۇيىقتاپ
قالادى، سودان ۲۰ جىل وتكەننەن كەيىن بارىپ ويانادى.
۱۹۷۳ - جىلى لەبەدەننىڭ شەشەسى دۇنيە سالادى.
ادامدار ونىڭ شەشەسىنىڭ تابىتىنىڭ جانىنا سۇيەپ اپارىپ:
«ناگا، شەشەڭە قوشتاسىپ قال!» دەيدى. وسى سوزدەن
تۇرشىگە ويانغان ۋول شەشەسىن كورىپ ويىي سالىپ جىلاپ
جىبەرەدى. كۇشتى تەبىرەنىس ونىڭ ۇيىقىسىن ۋېر - اق
اشادى.

نوۋىچكا لىن كارت دەگەن ايەل 1919 - جىلدىن
 1941 - جىلغا دەيىن ۇيقتايدى. ول ويانغاندا، توسەكتىڭ
 شەتىندە وتىرعان — ەرجەتكەن قىزىن جانە قارتايان
 كۈيەۋىن كۈرەدى، ال ءوزى ءالى 22 جىلدىڭ الدىنداى
 ۇنلجىعان جاس كۈيىندە تۇرادى. ايەل «كەشەگى» تۇلغان
 ءىستى ايتا باستايدى. سودان كەيىن بار - جوعى 8 بىر جىل
 وتكەندە ونىڭ ءوزى دە 20 جاس كارتەيىپ ۇلگىرىپتى.
 نىڭ سىزىڭ زجۈرەگى وڭ جاعىنا بىتكەن ادام دە
 نىڭ يىندونەزىانىڭ سۆمىنتراراللىندا تۇراتىن لافۇلەيس
 دەگەن ادامنىڭ جۈرەگى وڭ جاعىنا بىتكەندىگىن سول
 جەردەگى دارىگەرلەر انىقتاعان. سول تۇستا ونىڭ 7 بالاسى
 بار، ءوزى 53 جاستا ەكەن. تىلشىلەر حال - جاي سۇراغاندا
 ول ءومىر بويى ەگىن سالىپ اۋىر ەڭبەكپەن كۈن
 كەشىرگەن، ءىتراق، كوپ ناۋقاسقا شالدىقپاننىن ايتقان.

24 «رازىنكە تەرىلى ادام» جاعى تەڭمە
 پىلتقىغىن پىنەتەم مەنىستىڭ تەمىنە زايان دەپ نەمىيا
 نەمىيەمولىس دەگەن ادام ءوزىنىڭ تەرىستىن 20.3 سانتىمەتر
 سوزىلىپ كەۋدە تەرىستىن تۈبەسىنە دەيىن جەتكىزە الادى
 ەكەن. اونىڭ تەرىسى جوعارى - تۈمەن دە، وڭعا - سولغا
 دا سوزىلا بەرەدى. ارى اۋىرمايدى ەكەن. قول بوساسا
 بولغانى، تەرىدەگى قول تابى دا دەرەۋ جوعالادى. ساناققا
 قاراعاندا، قازىر دۇنيە جۇزىندە 600 مىڭداي «رازىنكە
 تەرىلى ادام» بار كورىنەدى.

بىيىتى دەگەن گوللاندىيالىق بىرەۋ تىزە تەرىسىن 40 سانتىمەتر ۋىزىندىقتا سوزا الادى دەگەن. تەجەبىيلىك بىلەن

وت بۇركەتسىن ادام

1950 - جىلى قازاندا لوندوننىڭ بىر ساۋنچاناسىدا بىر ايەل خاتشى ۋوزىنىڭ سۈيگەن جىگىتىمەن بىي بىلەپ جۇرگەندە، اياق استىنان ونىڭ ازقاسىنان جانە كەۋدەسىنەن بۇداق - بۇداق جالسىن اتلىپ شىعادى. ول بىرنەشە سەكۋندىشىندە - اق دومالانغان وت شارىنا اينالدى دا، جۇرت جالسىدى ۋوشىرىپ بولغانشا ورتەنىپ ۋولىپ قالدى. لىقەل امەرىكانىڭ وگايو شتاتىنداعى بىر ەلەكتر ماشىنا زاۋودىندا كىشى - گىرىم ۋورت اپاتى وقتىن - وقتىن تۇلىپ، كەيدە مولايىپ، بىر كۈندە سەگىز رەتكە دەيىن بارىپتى. نيۋ - يوركتىڭ بولوك قىستاعى جاراتلىستىق عىلىم شۆەيۋانىنىڭ بىچەر دەگەن پروفەسسورى سول زاۋودقا ارنايى بارىپ، زاۋودتىڭ بارلىق قىزمەتكەرى مەن جۇمىسشىسىنا تەكسەرۋ جۇرگىزەدى. ولاردى تۇگەلدەي بىر مەتال تاقىتايغا كەزەك - كەزەك تىك تۇرعىزادى. تۇرعان كەزدە ارقايسىسىنا بىر ەلەكترون ۇستاتادى. بىر ايەل جۇمىسشى مەتال تاقىتايغا اياق باسىسىلمەن - اق كەرنەۋ ولىشەۋىش دەرەۋ قاتتى سەكىرە جونەلەدى. تەكسەرە كەلگەندە وسى ايەلدىڭ دەنەسىندەگى تىنىش ەلەكتر 30 مىڭ ۋولت، ەلەكتر كەدەرگىسى 500 مىڭ وم بولادى. ول ورتەنگىش زاتتارغا جۇيىتىن بولسا، قاشان دا ۋورت تۇلۇ، جاۋپى بولاتىندىعى انىقتالادى. ايەل جۇمىسشى ۋلىستىرىلىنىپ